

УДК 338.2

Баляба К.В.

аспірант кафедри оподаткування

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Дала

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ІСНУВАННЯ НЕЛЕГАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена визначенню ролі соціально відповідальної діяльності щодо запобігання існуванню тіньової економіки, аналізується залежність елементів соціальної відповідальності щодо неможливості розвитку нелегального сектора економіки.

Ключові слова: соціально відповідальна діяльність, тіньова економіка, нелегальний сектор економіки, соціальна відповідальність бізнесу, підприємництво.

Баляба Е.В. ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ ЭЛЕМЕНТОВ СОЦИАЛЬНО ОТВЕТСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТНОСИТЕЛЬНО СУЩЕСТВОВАНИЯ НЕЛЕГАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена определению роли социально ответственной деятельности по предотвращению существования теневой экономики, анализируется зависимость элементов социальной ответственности относительно невозможности развития нелегального сектора экономики.

Ключевые слова: социально ответственная деятельность, теневая экономика, нелегальный сектор экономики, социальная ответственность бизнеса, предпринимательство.

Baliaba K.V. INTERDEPENDENCE ELEMENTS SOCIALLY RESPONSIBLE ACTIVITIES CONCERNING THE EXISTENCE ILLEGAL ECONOMIC SECTORS

This article is intended as a definition of socially responsible activities to prevent the shadow economy, analyzes the dependence of the elements social responsibility regarding the impossibility of the illegal sector.

Keywords: social responsibility activities, shadow economy, illegal economy, corporate social responsibility, entrepreneurship.

Постановка проблеми. На даний час все більше підприємств свою діяльність з легального сектора економіки переводять в нелегальну. Умови, які склалися на сьогодні для економіки України, є незадовільними не тільки для підприємництва, а й для суспільства в цілому. Однією із таких умов є значний відсоток тіньового сектора економіки.

Поширення тіньової економіки призводить до різкого зниження ефективності державної політики, ускладнення, а часом – й унеможливлення регулювання економіки ринковими методами, із застосуванням інструментів грошово-кредитної та податкової політики [1, с. 4]. Це зумовлює необхідність звернення органів виконавчої влади до адміністративних інструментів регулювання, що, у свою чергу, складає підґрунтя для поширення корупції, а також гальмує процес розвитку ринкової економіки України, перешкоджає просуванню до членства у міжнародних організаціях.

Можливим способом зменшення тінізації економіки може стати забезпечення соціально відповідальної діяльності на всіх рівнях розвитку держави. Принципи соціальної відповідальності повинні стати пріоритетними для існування кожного громадянина нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері соціальної відповідальності бізнесу та зменшення неформального сектору економіки присутні в багатьох наукових роботах вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних, найбільш вагомими можна назвати праці Т.В. Калінеску, О.О. Зеленко, О.М. Ляшенко та ін.

Визначення значення соціально відповідальної діяльності для детінізації економіки, ринку праці, фінансових потоків опинилося поза увагою вчених-економістів, тому проблема залишається не переглянутою і потребує детального розгляду.

Постановка завдання. З вищенаведеного випливає мета статті, яка полягає у дослідженні тенденцій розвитку тіньового сектора економіки, впливу соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарю-

вання на забезпечення легального існування економічних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Тіньова економічна діяльність в Україні стала не тільки економічною, але і соціально-політичною проблемою. Рівень тіньової економіки в Україні на сьогоднішній день складає 50-60%.

Тіньова економічна діяльність [2, с. 637] – це сфера вияву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або ухилення від сплати податків при здійсненні легальних видів діяльності.

Тенденції тінізації економіки в Україні за останні 4 роки визначаються реакцією суб'єктів господарювання на кризові явища в економіці. При цьому дані, отримані різними методами розрахунку рівня тіньової економіки, яскраво демонструють поведінку різних агентів на різних фазах економічного циклу.

За попередніми оцінками, у I кварталі 2012 року два методи розрахунку тіньової економіки з чотирьох, які використовує Мінекономрозвитку, показали зростання тінізації, один – незмінність її рівня, і лише монетарний метод – показав детінізацію економіки.

Переважання оцінок щодо зростання рівня тіньової економіки за окремими методами вплинуло на зростання інтегрального показника рівня тіньової економіки на 0,4 в.п. (порівняно із I кварталом 2011 року). Але для визначення номінального рівня використовується лише цілий показник, значення якого залишилося незмінним порівняно із оцінками I кварталу 2011 року – 34%. Використання лише цілих цифр при оцінці рівня тінізації національної економіки пов'язано з тим, що даний показник є аналітично-розрахунковим, а тому приблизним і неможливим для перевірки.

Розрахунок рівня тіньової економіки відбувається відповідно до Методики розрахунку інтегрального рівня тіньової економіки, затвердженої наказом Мінекономіки від 18.02.2009 № 123 [3].

Разом з тим залишається ряд ризиків щодо зростання тінізації економіки у майбутньому. Вони

пов'язані з відновленням рецесійних процесів у країнах Єврозони та збереженням значних фінансових (боргових) проблем на зовнішніх ринках, що у разі їх поширення може спричинити різке сповільнення темпів економічного зростання і в Україні. Також високими залишаються внутрішні ризики дестабілізації економічної ситуації, серед яких найбільшими є збільшення негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, зростання девальваційних очікувань та низька кредитна активність.

Отже, рівень тіньової економіки в Україні у I кварталі не змінився порівняно з аналогічним періодом минулого року і склав 34% від рівня офіційного ВВП (рис. 1) [4].

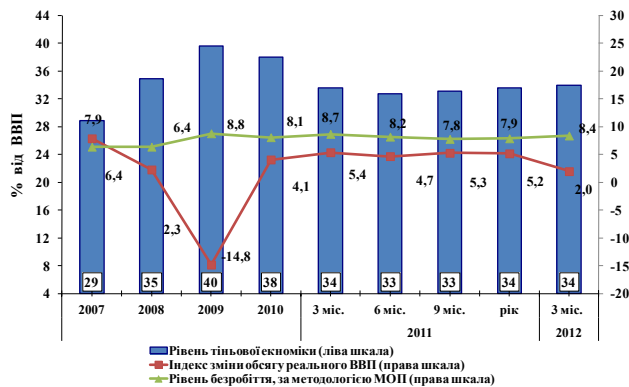

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП), темпів приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року) та рівня безробіття (за методологією МОП)

Сутність нелегального сектора економіки полягає в тому, що він існує одночасно і паралельно з офіційною економікою, але при цьому його результати приховуються від держави та суспільства і використовуються обмеженим колом осіб.

Поширення тіньової економічної діяльності в Україні є суттєвою перешкодою забезпечення сталого розвитку економіки. Реальний рівень тіньової економіки в Україні перевищує допустиме значення і становить загрозу національній безпеці держави.

На сьогодні обсяги тіньової економіки в Україні навіть за офіційними підрахунками надзвичайно великі [5]. Тому пріоритетного значення набувають процеси дегінізації національної економіки та створення інституційного середовища, у якому було б невідомо надалі знаходитися у тіньовому секторі.

Основними системними факторами значного рівня тінізації національної економіки залишаються [4]:

- несприятливі умови ведення бізнесу (наявність надмірного регуляторного та податкового тиску на корпоративний сектор); наприклад, Україна у рейтингу «Ведення бізнесу-2012» (Doing Business-2012) зайняла 152 місце серед 183 країн світу, які досліджуються у рейтингу;

- низька ефективність держави у забезпеченні інституційних основ розвитку конкурентоспроможної економіки; згідно з рейтингом Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) 2011/2012, Україна за оцінкою ефективності державних та суспільних установ зайняла 131-ше місце серед 142 країн;

- високий рівень монополізації внутрішнього ринку; за даними Антимонопольного комітету, у 2011 році з загального обсягу реалізованої продукції в Україні 49,8% продукції реалізовувалося на ринках із конкурентною структурою;

- низька ефективність функціонування органів судової та правоохоронної системи; за ефективністю правової системи у вирішенні питань арбітражу між господарюючими суб'єктами, а також питань захисту від неправомірних дій з боку державних органів влади Україна зайняла відповідно 138 і 135 місця у рейтингу ГІК 2011/2012;

- високий рівень корумпованості; згідно з Індексом сприйняття корупції 2011 (Corruption Perception Index), Україна поділила 152 місце з Таджикистаном (рейтинг охоплює 182 країни);

- недостатній захист прав на рухому та нерухому власність, включаючи права на фінансові активи; за даними рейтингу ГІК 2011/2012, Україна посіла 138 місце за показником захисту прав міноритарних акціонерів та 137 місце за показником захисту прав власності.

Беручи до уваги останні тяжкі події в країні, у політичному, суспільному, економічному житті, можна вважати, що ці дані є актуальними для дослідження, оскільки за 2 роки країна не змогла подолати свої негативні чинники, які сприяють розповсюдженню тіньової економіки.

Традиційно основною причиною тінізації економіки розглядається надмірний податковий тягар. Проте ця думка, хоч і є пануючою, не повною мірою відображає причини тінізації. Наприклад, в Україні загальне податкове навантаження на підприємство складає 55,5%. Це досить високий показник. Разом з тим у Франції він найбільший серед європейських країн і складає 65,8%, в Австрії дорівнює 55,5%, у Швеції – 54,6%. Водночас масштаби тіньової економіки в країнах ОЕСР (організації економічного співробітництва та розвитку) сягають лише 10-25%. Звідси стає зрозумілим, що оподаткування не є першопричиною. Зменшення податкового навантаження також необов'язково призведе до зменшення «тіні». У Греції, наприклад, податкове навантаження на підприємства складає майже 47%, разом з тим рівень тінізації у цій країні більший, ніж в середньому по Європі, і дорівнює близько 25%.

Сталий економічний розвиток суспільства як багатоплановий, поступовий та гармонійний процес, потребує усунення усіх його перешкод, у тому числі однієї з найважливіших – тіньової економіки [6, с. 5]. З кінця минулого століття тіньова економіка розширила межі свого функціонування і з другорядної перетворилася у ключову проблему економічної реальності.

Ключовими передумовами високого рівня тінізації національної економіки залишаються не ефективний інституційний базис регулювання підприємництва та незадовільні умови здійснення підприємницької діяльності.

Це питання може бути вирішено завдяки розповсюдженню концепції соціальної відповідальності. Концепція соціальної відповідальності бізнесу стає все більш популярним з кожним роком. В економічному середовищі все частіше звертають увагу на те, чи здійснюють підприємства соціально відповідальну діяльність і впроваджують різні стратегії та програми корпоративної соціальної відповідальності.

Отже, соціальна відповідальність бізнесу [7] – відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем.

На сьогодні для українських бізнес-структур найбільш популярними напрямками соціальної відпо-

відальності є: благодійність – 93%, розвиток персоналу – 88,4%, охорона праці і здоров'я – 88,4%, підтримка добросовісної ділової практики, етичної поведінки – 83,7%, охорона навколишнього середовища та ресурсозбереження – 76,7%.

Основними чинниками ведення українськими компаніями соціальної відповідальності є: позитивна репутація; власні переконання; розширення ринків; можливість доступу до дешевших фінансових ресурсів; підвищення капіталізації.

Важливим значенням для скорочення нелегального сектору економіки в Україні є потреба відходу від розуміння поняття соціальної відповідальності, яку повинні дотримуватися тільки представники бізнесу, а перейти до розуміння цього явища як загального та обов'язкового для всіх суб'єктів розвитку держави: державних органів, громадян країни, суб'єктів господарювання. Тільки у такому значенні можна говорити про структурну перебудову інституціонального базису регулювання підприємництва і надання належних умов розвитку економіки, що є основними мотивами переведення економічної діяльності в «тінь».

Детінізація економіки, підвищення рівня життя населення неможливі без активної господарської діяльності, без розвитку світогляду та системи цінностей, які спонукали б людину виявляти ініціативу, відповідальність та самостійність. Важливе місце у системі базових цінностей світогляду детінізації економіки належить саме соціально відповідальній діяльності не тільки підприємництва, а й усіх державних структур. Адже саме усвідомлення своєї відповідальності перед суспільством у ринковій трансформації економіки дозволяє посилити потенціал підприємницького сектора, довести його суспільну значущість, викоренити хабарництво в державних органах влади.

Підприємницька діяльність виступає елементом загальнокультурного й економічного розвитку країни. Цей вид діяльності має вирішувати конкретні соціальні проблеми на підґрунті морально-етичних уявлень про цінність підприємництва. Інакше кажучи, підприємець несе соціальну відповідальність за розпочату справу та її розвиток не тільки перед собою, а й перед людьми, з якими він веде свій бізнес, та перед суспільством у цілому.

Для досягнення високих темпів соціально-економічного зростання та детінізації економіки необхідна система інститутів, що забезпечує зусилля держави і приватного бізнесу. Можна сказати не лише про участь у окремих спільних проектах, створення фондів розвитку, а й про масштабні за розмірами програми, переозброєння старих і створення нових галузей. Необхідна система широкомасштабної державної програми розвитку, що започатковується при взаємодії уряду з окремими галузевими асоціаціями бізнесу та соціально відповідальними підприємствами, а також зближення процедур макроекономічного прогнозування і програмування, суб'єктами яких виступають органи влади, і стратегічного корпоративного планування, яке здійснюється провідними компаніями, що функціонують у стратегічно значимій та відповідальній сфері. На мою думку, важливим значенням було б прийняття закону про соціальну відповідальність, який неодноразово був поданий до розгляду ВР (наприклад, такий законопроект був поданий Лілією Григорович, депутатом від партії «Наша Україна» від 22.04.2011 р.). І хоча концепція соціальної відповідальності бізнесу, на думку зарубіжних діячів, полягає в добровільній ініціативі,

у нашій країні вона повинна бути обов'язковою та дотримуватися державою, підприємництвом та кожним громадянином окремо.

Міжнародний Стандарт ISO-26000 «Керівництво з соціальної відповідальності» визначає основні принципи соціальної відповідальності, до яких відносяться [8]:

- підзвітність, яка полягає в тому, що організація має звітувати щодо впливу від своєї діяльності на суспільство і довкілля;

- прозорість, яка означає, що організації слід бути прозорою в її рішеннях і діяльності, які впливають на інших. Організація повинна розкривати у зрозумілій, збалансованій і правдивій формі відомості про політику, рішення та діяльність, за які вона несе відповідальність, включаючи їх фактичний і можливий вплив на суспільство і довкілля. Ця інформація має бути легкодоступною і зрозумілою для всіх зацікавлених сторін. Прозорість не має на увазі розкриття службової інформації, а також інформації, що захищена відповідно до законів або може спричинити порушення правових зобов'язань;

- етична поведінка – стиль поведінки організації. Організація повинна приймати і застосовувати стандарти етичної поведінки, які якнайповніше відповідають її призначенню і сфері її діяльності. Організація повинна розвивати структуру управління так, щоб вона сприяла поширенню принципів етичної поведінки як усередині організації, так і в процесі взаємодії з іншими;

- взаємодія із зацікавленими сторонами – цей принцип означає, що організації слід поважати, розглядати інтереси її зацікавлених сторін та всебічно взаємодіяти з ними.

- правові норми – у контексті соціальної відповідальності повага до правових норм означає, що організація дотримується всіх чинних законів і правил, уживає заходів, аби бути обізнаною про застосовані нею закони і правила, інформувати відповідальних за дотримання законів і правил осіб в організації, і знати, що такі закони і правила дотримуються;

- міжнародні норми – цей принцип визначає, що організації слід поважати міжнародні норми, у тих випадках, коли ці норми є важливими для сталого розвитку і добробуту суспільства;

- права людини – цей принцип означає, що організація повинна визнавати важливість і загальність прав людини, поважати права, зазначені у Всесвітній Декларації з прав людини.

Дотримання цих принципів виключає можливість проводити якусь нелегальну діяльність підприємством та відводити свої прибутки у тінь.

На вибір форм соціалізації бізнесу впливають різноманітні фактори: соціально-економічний стан країни; наявність історичної та культурної спадщини, досвіду соціалізації бізнесу; менталітет населення, регіональні та місцеві особливості соціального розвитку; моральні переконання представників бізнесу; тиск з боку громадськості; державні вимоги; прибутковість бізнесу.

Як показують спеціальні дослідження, в Україні (як і в будь-якій іншій країні світу) існують власні національні особливості формування функції соціальної відповідальності бізнесу, а, отже, і специфічні особливості її розуміння, і свої соціальні результати [9, с. 85]. Соціальна відповідальність – це відповідальність, яка не має чітко означених правовими нормами меж. Вона визначається, швидше, моральними нормами і системою цінностей, якими керується економічна діяльність. Це – елемент економічної

культури суспільства. Детальне вивчення показує, що, не дивлячись на однакові принципи Глобального договору, Кодекси корпоративної відповідальності, міжнародні стандарти, спеціальні рекомендації та досвід інших країн, соціальна відповідальність бізнесу в різних країнах має певну специфіку.

Таким чином, у відповідності до іноземного досвіду ефективність реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу залежить від підтримки на всіх рівнях управління.

Отже, необхідними умовами реалізації соціальної відповідальності бізнесу в Україні є [10]:

– розробка та прийняття чіткої законодавчої бази стосовно соціальної відповідальності бізнесу;

– створення органів, або відповідальних осіб на рівні державної, місцевої влади та на підприємствах, які б у відповідності до законодавства займалися організацією, впровадженням та контролем за реалізацією принципів соціальної відповідальності;

– підготовка майбутніх спеціалістів вищими навчальними закладами, а також існуючих керівників, менеджерів до освідомлення та прийняття принципів та цінностей соціальної відповідальності бізнесу;

– використання зарубіжного досвіду реалізації принципів соціальної відповідальності на практиці.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, важливим значенням було б прийняття закону про соціальну відповідальність, який неодноразово був поданий до розгляду ВРУ. І хоча концепція соціальної відповідальності бізнесу, на думку зарубіжних діячів, полягає в добровільній ініціативі, у нашій країні вона повинна бути обов'язковою та дотримуватися державою, підприємництвом та кожним громадянином окремо. Необхідно брати до уваги досвід від іноземних компаній, проте не забувати й про власні історичні традиції з метою підвищення ефективності програм і процесів всередині підприємства. Саме тоді, коли соціальна відповідальність знайде позитивний відгук серед великих підприємств, можна буде говорити про поступовий розвиток концепції соціальної відповідальності у

вітчизняних реаліях і розглядати цей процес як становлення національної моделі економіки, яка б забезпечила значне зниження рівня її нелегального сектора.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рибчак О.С. Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Олена Сергіївна Рибчак. – Київ, 2012. – 24 с.
2. Економічна енциклопедія: у трьох томах [Текст]. – Т. 3. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
3. Наказ Міністерства економіки «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» від 18.02.2009 р. № 123.
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : me.kmu.gov.ua.
5. Лейфура М.В. Основні методики оцінки рівня тіньової економіки та її динаміка в Україні / М.В. Лейфура // Економіка. Управління. Інновації. – Випуск № 2 (10), 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/eui_2013_2_46.pdf.
6. Артус М. Тіньова економіка та напрями її подолання за умов ринкових відносин / М. Артус // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 2(35). – С. 5-9.
7. Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dkrp.gov.ua.
8. Міжнародний Стандарт ISO-26000 «Керівництво з соціальної відповідальності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sic.com.ua/certifikaciya-sistem-menedzhmenta/standarty/iso-26000>.
9. Комарницький І.Ф., Галушка З.І. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління сучасним підприємством // І.Ф. Комарницький, З.І. Галушка // Збірник наукових праць. Економічні науки / (ПВНЗ «Буковинський університет»). – Випуск 5. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – С. 78-91.
10. Затеїщикова О.О., Тищенко Д.О. Організаційне забезпечення соціальної відповідальності бізнесу як фактор підвищення конкурентного потенціалу підприємства // X Міжнародна науково-практична конференція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mev-hnu.com/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvishhennja/37-1-0-209.